

ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ НЕПОДАННЯ СУБ'ЄКТОМ ДЕКЛАРУВАННЯ ДЕКЛАРАЦІЇ ОСОБИ, УПОВНОВАЖЕНОЇ НА ВИКОНАННЯ ФУНКЦІЙ ДЕРЖАВИ АБО МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Замахін А.Л.,
*кандидат юридичних наук,
проректор з науково-педагогічної роботи
Національного університету «Полтавська політехніка
імені Юрія Кондратюка»
ORCID: 0009-0000-9270-6278
e-mail: feup.zamakhin@nupp.edu.ua*

Замахін А.Л. Особливості суб'єктивної сторони неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

Стаття присвячена дослідженню особливостей суб'єктивної сторони неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення є його внутрішньою стороною. У ній відображається ставлення свідомості і волі особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, до її діяння та наслідків. Юридичними ознаками суб'єктивної сторони є вина, мотив і мета, які і характеризують її зміст. Вина є основною та обов'язковою ознакою кожного складу кримінального правопорушення. У ст. 366³ Кримінального кодексу України законодавець передбачив пряму вказівку на умисну форму вини, однак не визначив вид умислу. Більшість науковців дотримуються точки зору про можливість вчинення даного кримінального правопорушення лише у формі прямого умислу, хоча деякі допускають наявність і непрямого умислу. Зважаючи на те, що дане кримінальне правопорушення має формальний склад, перша точка зору є більш переконливою. При неподанні декларації особа обов'язково повинна усвідомлювати суспільну небезпечність та протиправність вчинюваного діяння. Обов'язок такого усвідомлення підтверджують і матеріали судової практики.

Зміст вини значною мірою визначається мотивом та метою кримінального правопорушення. Мета та мотив – це факультативні ознаки суб'єктивної сторони загального складу кримінального правопорушення. Обов'язковими вони є лише тоді, коли прямо зазначені або однозначно випливають зі змісту диспозиції статті. При встановленні суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 366³ КК, з'ясування мотиву, з яким діяв декларант, має важливе значення. Відсутність доказів, які вказують на конкретний мотив неподання декларації є підставою для висновку про те, що особа насправді не усвідомлювала суспільну небезпечність та протиправність свого діяння, а, отже, і про відсутність умислу у її поведінці. Таку ж позицію підтримує і Вищий антикорупційний суд. Метою неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, зазвичай вважають приховування майна, коштів, які раніше були одержані в результаті вчинення іншого кримінального правопорушення.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, прямий умисел, непрямий умисел, декларант, приховування майна.

Zamakhin A.L. Characteristics of the subjective aspect of the non-submission of a declaration by a person authorized to perform state or local self-government functions.

The article is dedicated to exploring the peculiarities of the subjective aspect of non-submission of declarations by subjects obliged to declare assets as persons authorized to perform the functions of the

state or local self-government. The subjective aspect of a criminal offense is its internal side, reflecting the attitude of the consciousness and will of the person who committed the criminal offense towards their action and its consequences. Legal characteristics of the subjective aspect are guilt, motive, and purpose, which define its content. Guilt is the main and obligatory feature of every composition of a criminal offense. Article 366³ of the Criminal Code of Ukraine provides for a direct indication of the intentional form of guilt, but does not define the type of intent. Most scholars adhere to the point of view that this criminal offense can only be committed with direct intent, although some admit the possibility of indirect intent. Given that this criminal offense has a formal composition, the first point of view is more convincing. When failing to submit a declaration, the person must be aware of the social danger and unlawfulness of the action. The obligation of such awareness is also confirmed by judicial practice materials.

The content of guilt is largely determined by the motive and purpose of the criminal offense. Purpose and motive are facultative characteristics of the subjective side of the general composition of a criminal offense. They are mandatory only when they are directly mentioned or unambiguously follow from the content of the article's disposition. In establishing the subjective aspect of the criminal offense under Article 366³ of the Criminal Code, determining the motive with which the declarant acted is of great importance. The absence of evidence indicating a specific motive for non-submission of the declaration is a basis for concluding that the person did not actually realize the social danger and unlawfulness of their action, and thus, the absence of intent in their behavior. The Higher Anti-Corruption Court supports the same position. The usual purpose of non-submission of declarations by the subjects is considered to be the concealment of assets and funds previously obtained as a result of committing another criminal offense.

Key words: criminal offense, direct intent, indirect intent, declarant, concealment of assets.

Постановка проблеми. У ст. 366³ Кримінального кодексу України законодавець передбачив пряму вказівку на умисну форму вини. Більшість науковців дотримуються точки зору про можливість вчинення даного кримінального правопорушення лише у формі прямого умислу, хоча деякі допускають наявність і непрямого умислу. Невирішеним залишається і питання щодо значення таких ознак суб'єктивної сторони даного діяння, як мотив та мета. Така невизначеність має не лише теоретичне, а й практичне значення. Тому зазначене свідчить про наявність підстав для необхідності подальших наукових пошуків.

Стан опрацювання. Питання відповідальності за кримінальні правопорушення, пов'язані з декларуванням своїх статків особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, досліджували такі науковці, як В.В. Андрієшин, О.С. Бондаренко, Д.Ф. Волонець, Ю.В. Гродецький, О.О. Дудоров, З.А. Загиней, В.М. Киричко, І.І. Митрофанов, Д.М. Міськів, М.І. Хавронюк, В.С. Щирська та ін. Проте багато дискусійних питань так і не знайшли свого остаточного вирішення.

Метою статті є дослідження особливостей суб'єктивної сторони неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

Виклад основного матеріалу. Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення – це його внутрішня сторона. У ній відображається ставлення свідомості і волі особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, до її діяння та наслідків. Юридичними ознаками суб'єктивної сторони є вина, мотив і мета, які і характеризують її зміст. Ці ознаки тісно взаємопов'язані між собою, однак їх значення та зміст у кожному випадку вчинення кримінального правопорушення є різними [7, с. 177].

Вина є основною та обов'язковою ознакою кожного складу кримінального правопорушення. Відсутність вини виключає суб'єктивну сторону і, як наслідок, склад кримінального правопорушення в цілому [7, с. 177]. Так, відповідно до ч. 2 ст. 2 КК особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Статтею 23 КК визначене і саме поняття вини, під яким розуміється психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої КК, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності.

У ст. 366³ КК законодавець передбачив пряму вказівку на *умисне* неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самовря-

дування, передбаченої Законом України «Про запобігання корупції». Проте вид умислу безпосередньо у статті не визначений, що дає підстави для дискусій.

Відповідно до ст. 24 КК прямим є умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання. Непрямим є умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і хоча не бажала, але свідомо припускала їх настання. Як видно з наведеного, законодавець сформулював визначення умислу щодо кримінальних правопорушень з матеріальним складом, оскільки передбачив у ньому в тому числі і ставлення до наслідків свого діяння. Однак неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування є кримінальним правопорушенням із формальним складом. Його особливість полягає в тому, що воно вважається закінченим з моменту вчинення самого діяння. Наслідки у кримінальних правопорушеннях з формальним складом знаходяться за межами об'єктивної сторони. Вони можуть як настати, так і не настати, однак для наявності в діянні особи складу кримінального правопорушення (в тому числі і передбаченого ст. 366³ КК) значення не мають [7, с. 185]. У зв'язку з цим виникає необхідність скорочення законодавчої формули вини та обмеження її лише ставленням особи до діяння. Тому неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, як і інші кримінальні правопорушення з формальним складом, може бути вчинене лише з прямим умислом. Однак деякі вчені допускають непрямої умисел у таких кримінальних правопорушеннях, в тому числі і у ст. 366³ КК.

Так, наприклад, Д.М. Міськів вважає, що неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування може бути вчинене з прямим або навіть непрямої умислом [8, с. 143]. Автори науково-практичного коментаря до Кримінального кодексу України за редакцією М.І. Мельника та М.І. Хавронюка також визнають за можливе вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 366³ КК, з прямим або непрямої умислом [9, с. 1151].

В.В. Андрієшин [1, с. 132], Д.Ф. Волонець [5, с. 193] та К.П. Задоя [6, с. 230] вважають, що неподання декларації характеризується виключно прямим умислом. Зважаючи на те, що дане кримінальне правопорушення має формальний склад, остання точка зору є більш переконливою. Так, суб'єкт декларування, за наявності обов'язку подати декларацію і реальної можливості виконати такий обов'язок, ухиляється від подання декларації. Важко було б уявити ситуація вчинення даного кримінального правопорушення з непрямої умислом, коли особа усвідомлює суспільну небезпечність неподання декларація, і водночас не бажає порушити обов'язок її подання, але при цьому свідомо припускає невиконання цього обов'язку.

Іноді декларант і справді може не усвідомлювати суспільної небезпечності неподання декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Однак в такому випадку діяння буде вчинене з кримінально протиправною недбалістю, що виключає підставу притягнення особи до відповідальності за ст. 366³ КК.

Окрім усвідомлення суспільної небезпечності діяння, невід'ємною рисою умисної форми вини є усвідомлення протиправності вчинюваного діяння. Це підтверджують і матеріали судової практики. Для прикладу, колегія суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду залишила без задоволення касаційну скаргу прокурора на ухвалу Дніпровського апеляційного суду за наступних обставин. Вироком Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська від 27 вересня 2018 р. інспектора патрульної поліції було визнано винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого за ст. 366¹ КК України (умисне неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, передбаченої Законом України «Про запобігання корупції»)¹. Згідно з матеріалами справи поліцейський при звільненні зі служби не подав декларацію у зв'язку з припиненням діяльності. Проте Апеляційний суд скасував цей вирок і закрити кримінальне провадження у зв'язку з відсутністю складу кримінального правопорушення, на що прокурором була подана касаційна скарга. Однак Касаційний суд зазначив, що для притягнення особи до кримінальної відповідальності за ст. 366¹ КК України потрібно встановлювати і доводити, що уповноважена

¹ На час розгляду справи відповідальність за неподання декларації була передбачена ст. 366¹ КК України.

на виконання функцій держави або місцевого самоврядування особа знала про свій обов'язок подати декларацію, про строк її подання, проте усвідомлено з будь-яких мотивів її не подала. У суді поліцейський пояснив, що знав лише про обов'язок подання щорічної декларації, а про необхідність її подання при звільненні йому ніхто не роз'яснив, а тому він її і не подав. Стороною обвинувачення не було надано переконливих доказів, що поліцейський був обізнаний про обов'язок подати передбачену ч. 2 ст. 45 Закону України «Про запобігання корупції» декларацію у зв'язку з припиненням діяльності. Апеляційним судом було звернено увагу на те, що свідок, яка ознайомлювала особовий склад підрозділу поліції з порядком подання декларацій, повідомила, що і сама не знала, коли подається така декларація. У зв'язку з цим Касаційний суд погодився з аргументацією Дніпровського апеляційного суду про те, що інкриміноване обвинувачення та обставини, викладені в обвинувальному акті, базуються лише на припущеннях, а встановлені в ході апеляційного розгляду обставини є підставою для розумного сумніву в доведеності вини обвинуваченого, оскільки надані докази не підтверджують наявності умислу обвинуваченого. Таким чином, у діяння поліцейського відсутній склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 366¹ КК України [11].

Доцільно також зауважити, що зміст вини значною мірою визначається мотивом та метою кримінального правопорушення. Метою є уявлення особи про бажаний для неї результат, тобто заради досягнення якого результату вона вчиняє кримінальне правопорушення. Мотивом є внутрішнє спонукання вчинку людини, яке дає змогу більш глибоко розкрити психічне відношення особи до вчиненого нею діяння, з'ясувати чому вона так вчиняє. Мета та мотив – це факультативні ознаки суб'єктивної сторони загального складу кримінального правопорушення. Обов'язковими вони є лише тоді, коли прямо зазначені або однозначно випливають зі змісту диспозиції статті [7, с. 177].

Однак при встановленні суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 366³ КК, з'ясування мотиву, з яким діяв декларант, має важливе значення. Відсутність доказів, які вказують на конкретний мотив неподання декларації є підставою для висновку про те, що особа насправді не усвідомлювала суспільну небезпечність та протиправність свого діяння, а, отже, і про відсутність умислу у її поведінці [6, с. 231]. Таку ж позицію підтримує і Вищий антикорупційний суд, який, наприклад, у вирокі від 16 березня 2023 року прямо зазначив, що відсутність мотиву, який би спонукав особу приховувати свої статки, може вказувати на відсутність умислу його вчинення [2].

Однак ні корупційне, ні кримінальне законодавство не допускають можливість відмови суб'єкта подати декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування у зв'язку зі своїми політичними, ідеологічними чи релігійними міркуваннями (мотивами).

Для прикладу, вирокі Монастирищенського районного суду Черкаської області від 6 липня 2018 р. особу було засуджено за ст. 366¹ КК, оскільки остання з релігійних переконань відмовилась надавати в електронній формі декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, натомість подала до НАЗК декларацію у письмовому вигляді [4].

Однак ухвалою апеляційного суду Черкаської області від 28 січня 2019 р. зазначений вирок був скасований, а справа закрита у зв'язку з відсутністю складу кримінального правопорушення. Суд мотивував своє рішення відсутністю у обвинуваченої прямого умислу на неподання декларації, зазначивши при цьому, що примусове виконання особою обов'язку подачі в електронному вигляді декларації з беззаперечним дотриманням положень закону за відсутності врегульованого питання на законодавчому рівні щодо альтернативи права вибору подачі такої декларації віруючою людиною, не відповідатиме легітимній меті та буде порушенням Конституції України та Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод. Верховний суд у своїй постанові від 28 січня 2020 р. повністю підтримав таке рішення апеляційного суду і залишив ухвалу без змін [10].

Однак 30 жовтня 2019 р. Вищий антикорупційний суд виніс зовсім протилежний вирок, визнавши винною колишню суддю в умисному неподанні електронної декларації. Обвинувачена відмовилась від електронного цифрового підпису зі світоглядних переконань, а тому подала паперову декларацію [3].

Зазначена позиція Вищого антикорупційного суду, на наше переконання, є більш обґрунтованою. В якості аргументу на її користь доцільно згадати ухвалу ЄСПЛ в справі «*Wuruch v. Poland*»

(2005), в якій суд вказав на відсутність порушення права заявника на повагу до приватного життя через покладення на нього як на члена органу місцевого самоврядування обов'язку подавати декларацію про майнове становище в електронній формі. Суд мотивуючи своє рішення зазначив, що даний варіант державного втручання переслідує суспільно значиму мету, ступінь втручання у приватне життя заявника відповідає цій меті, а перебування його на відповідній посаді є наслідком його власного волевиявлення. Дані пояснення можуть бути використані в якості аргументів для обґрунтування притягнення до відповідальності за ст. 366³ КК осіб, які з тих чи інших особистих причин вважають систему електронного декларування неприйнятною. Іншими словами, обов'язок декларування передбачений антикорупційним законодавством для обмеженого кола осіб, які обіймають посади чи займаються певною діяльністю на підставі власного волевиявлення. Тому приймаючи рішення про зайняття такої посади чи здійснення діяльності особа автоматично погоджується з покладенням на неї обов'язку подавати декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування [6, с. 231].

Що стосується мети неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, то дослідники даного кримінального правопорушення зазвичай вважають такою приховування майна, коштів, які раніше були одержані в результаті вчинення іншого кримінального правопорушення [8, с. 150].

Висновки. Проведене дослідження суб'єктивної сторони неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування дає змогу зробити висновок про можливість вчинення даного кримінального правопорушення лише у формі прямого умислу. Незважаючи на те, що мета та мотив є факультативними ознаками складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 366³ КК, однак при встановленні його суб'єктивної сторони з'ясування мотиву, з яким діяв декларант, має важливе значення. Відсутність доказів, які вказують на конкретний мотив неподання декларації є підставою для висновку про те, що особа насправді не усвідомлювала суспільну небезпечність та протиправність свого діяння, а, отже, і про відсутність умислу у її поведінці. Метою неподання декларації зазвичай є приховування майна, коштів, які раніше були одержані в результаті вчинення іншого кримінального правопорушення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрієшин В.В. Кримінально-правова кваліфікація декларування недостовірної інформації (ст. 366-1 КК України). *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2018. № 2(11). С. 127–137.
2. Вирок Вищого антикорупційного суду України від 16 березня 2023 р., судова справа № 991/6699/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109607533>.
3. Вирок Вищого антикорупційного суду України від 30 жовтня 2019 р., судова справа № 60/4297/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86528248>.
4. Вирок Монастирищенського районного суду Черкаської області від 6 липня 2018 р., судова справа № 702/622/17. URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/75159780>.
5. Волонець Д.Ф. Кримінальна відповідальність за декларування недостовірної інформації: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 (081 Право). Київ, 2021. 229 с.
6. Корупційні схеми: їх кримінально-правова кваліфікація і досудове розслідування / за ред. М.І. Хавронюка. Київ: Москаленко О.М., 2019. 464 с.
7. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / за ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. 6-те вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2020. 584 с.
8. Міськів Д.М. Відповідальність за декларування недостовірної інформації у кримінальному праві України: дис. на здобуття ступеня доктора філософії: 081 Право. Львів, 2021. 291 с.
9. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 11-те вид., переробл. та допов. / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. Київ: ВД «Дакор», 2019. 1384 с.
10. Постанова Верховного суду України від 28 січня 2020 р., судова справа № 705/2583/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87365886>.
11. Постанова Касаційного кримінального суду у Верховного суду від 10 вересня 2019 р., судова справа 200/18903/17. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/84229864>.